

1. Gender a VĚDA

Ing. Petr Pavlík, Ph.D.

Věda – zpochybněný společenský projekt

Věda má v moderní společnosti zdánlivě neotřesitelné postavení coby měřítko veškeré lidské pravdy. Tak tomu ale nebylo vždy a reformátoři, kteří usilovali o nahrazení pravdy náboženské, museli ve své době svádět urputné boje o prosazení vědeckého modelu poznávání světa. Jejich úsilí bylo úspěšné a od 18. století až do poloviny minulého století byly přírodní vědy nezpochybněným vzorem a ideálem veškerého vědeckého bádání. Postavení sociálních věd bylo problematičtější, protože se přírodní vědci vůči nim často vymezovali ve snaze dokázat nadřazenost a větší rigoróznost své vlastní práce. Přesto i sociální vědci, jako podskupina vědců obecně, dodnes těží z výjimečného postavení, které je vědě v moderní společnosti přisuzováno.

Model poznání, z něhož přírodní vědy vycházejí, stojí na experimentu a hledání všeobecně platných a objektivních zákonitostí. Jak píše Joyce Applebyová, Lynn Huntová a Margaret Jacobová (1994: 19) v knize *Jak říkat pravdu o dějinách*: „Tento model vědy nazýváme hrdinským, neboť vědecký génius se v něm stává hrdinou kulturním... Hrdinský model vědy ztotožňoval vědu s rozumem: věda byla v jeho pojetí nezaujatá, nestranná, a pokud se jí člověk důsledně držel, byla zárukou pokroku ve světě. Věda za svou povahu vděčila samotné přírodě, o níž se předpokládalo, že se skládá výhradně z hmoty v pohybu, a je tudíž ‚neutrální‘.“

Představy, že **věda je neutrální, bezhodnotové a objektivní hledání pravdy**, však padly za obět filozofického skepticismu 20. století plynoucím z deziluze ze dvou světových válek a z negativních dopadů moderních technologií na životní prostředí a na život společnosti. Dnes je moderní věda vnímána jako specifický **společenský projekt západní společnosti**, jejíž statut coby základny pro hledání pravdy je zpochybněný a víra ve vědecký rozum je otřesena.

Vědci si s sebou do zaměstnání (laboratoří, studoven atd.) berou své předpoklady, hodnoty i předsudky, jež vycházejí z konkrétních historicky specifických společenských diskurzů, projektů a ideologií. Zároveň vědci pracují v rámci širšího společenského kontextu a s pomocí společenských zdrojů, jako je jazyk (o kulturní podmíněnosti jazyka podrobněji v kapitole Gender a jazyk). Ty znemožňují realizovat vědecké bádání jako neutrální a objektivní. Využívání vědeckých poznatků také není hodnotově neutrální, nýbrž je poplatné konkrétním společenským projektům, které zdaleka nemusí být jen progresivní.

Jedním z takových problematických společenských projektů, na který konkrétně poukazují genderová studia, je snaha zachovat a obhájit společenský status quo, pro který je charakteristické nerovné postavení žen v porovnání s muži. Prominentní vědci své doby se však v historii propůjčili k mnoha dalším problematickým projektům (například rasismus, eugenické hnutí, fašismus či komunismus). Na druhé straně se ale badatelé a badatelky pochopitelně angažovali i v řadě progresivních společenských aktivit, kdy je například jejich humanistické a demokratické hodnotové orientace inspirovaly k úsilí zlepšit životní podmínky a možnosti lidí.

Genderová studia – vymezení oboru

Mezi základní cíle genderových studií patří identifikace, popis a pochopení procesů, jež vedou k vytváření genderových rozdílů, a tak k udržování dominance mužů ve společnosti. Sama myšlenka rozdílnosti je základ, na kterém stojí nerovnost. **Genderová rozdílnost** (tj. rozdíly mezi konstrukcemi femininity a maskulinity) je **základním produktem genderové dominance** (mužů), která je zpětně legitimována představou genderové rozdílnosti.

Dnes například víme, že rozdíly mezi schopnostmi mužů a žen (inteligence, matematické schopnosti, prostorové vidění atd.) jsou nepatrné v porovnání s rozdíly v rámci/uvnitř těchto skupin. Současně víme i to, že tyto minimální rozdíly mezi schopnostmi mužů a žen (o jejichž existenci navíc mnoho vědců důvodně pochybuje) nám vůbec nepomáhají pochopit, proč mají v naší společnosti muži a ženy tak rozdílné a nerovné postavení. Přesto se lze běžně setkat s argumenty, že existující genderové nerovnosti (např. rozdíly v platech či v zastoupení na rozhodovacích pozicích) jsou dány právě rozdílnými schopnostmi mužů a žen.

Pohled na vědu z genderové perspektivy odhaluje, že i tato sféra lidské činnosti oslavovaná pro svoji objektivitu, rigoróznost a neutralitu má své genderové dynamiky a systematické vzorce genderových nerovností.

Když v polovině osmdesátých let Sandra Harding (1986: 112) poznamenala, že: „Genderová politika je zdrojem pro rozvoj vědy a věda naopak pomáhá udržovat maskulinní nadvládu,“ vyjádřila jen ve zkratce skutečnost, kterou lze demonstrovat na řadě aspektů moderní vědy. Její organizace, výběr témat, metodologie či jazyk totiž nejsou neklamnou pečeť společenských podmínek, jež v posledních třech stoletích umožnily její vznik, vývoj a samotnou existenci jako takovou. Přitom je mimo jakoukoliv pochybnost, že se jednalo o **období mužské dominance** ve většině společenských aktivit, institucí a sfér. Nicméně jelikož tento konstitutivní aspekt společenského projektu moderní vědy není zrovna součástí běžného kurikula a jelikož si ho nejsou v naprosté většině vědomi ani sami vědci, je asi k jeho diskusi třeba přistoupit postupně – tedy od těch nejviditelnějších faktů až k těm, které nejsou tak zřejmé.

Rovné příležitosti mužů a žen ve vědě

Začneme-li dnes již běžnou otázkou rovných příležitostí, respektive diskriminace žen-badatelek, co se týče přístupu ke vzdělání, zaměstnanosti, pracovního postupu a v neposlední řadě platů, zjistíme, že ve vědecké sféře čelí ženy stejným nerovnostem jako v ostatních sférách pracovního trhu. I v rámci vědeckých institucí jsou ženám

historicky přisuzovány podřadné pozice a platy. Tento stav se datuje již od konce 19. století, kdy začaly první ženy s vysokoškolským vzděláním, které jim bylo do té doby zapovězeno, pronikat do sféry, jež byla výlučně mužskou doménou. Jak dokumentuje řada studií, toto pronikání zdaleka nebylo snadnou záležitostí díky aktivní obranné snaze mužů vymezit ženám ve vědě „odpovídající“ místo. Tím byly nejnižší pozice v rámci hierarchie vědeckých institucí (laborantky, sekretářky) a určité „ženské“ oblasti výzkumu v nově vznikajících oborech s nejistým statutem.

Tato snaha měla jak rozměr symbolický, tak rozměr institucionální. V **symbolické rovině** došlo k redefinování vědecké práce, která začala být úzce vnímána jako časově náročná, rigorózní, racionální, neosobní a prostá emocí, tedy v protikladu k převládajícímu pojetí femininity a k původnímu přístupu k vědě v době jejího zrodu. V **institucionální rovině** se „hrozba feminizace vědy“ stala záminkou k brždění kariérního postupu žen a k omezení jejich přístupu do oblastí považovaných za ryze mužské a zároveň za ty společensky nejprestižnější (fyzika, chemie, matematika atp.). Poučné přitom je, že se poměrně dlouho jednalo o relativně malé počty žen, což naznačuje, jak křehká a defenzivní ve skutečnosti byla a je maskulinní konstrukce vědy.

Tyto skutečnosti přinejmenším problematizují proklamovanou demokratičnost vědy, tj. mýtus, že v rámci vědecké komunity fungují univerzální pravidla účasti a postupu založená na výkonu a osobním přínosu, který je jedním z úhelných kamenů ideologie současné vědy. Možnosti otevřené ženám v rámci vědeckých institucí byly a jsou dramaticky limitovány kulturně konstruovanými **genderovými stereotypy a diskriminujícími praktikami lidí** (převážně mužů), kteří tyto instituce kontrolovali a kontrolují.

Například alespoň část odpovědi na otázku, proč je pro ženy ve vědě podstatně těžší dosáhnout uznání jejich práce než pro muže, spočívá v neochotě mužů (ať už vědomé či podvědomé) **cítovat vědecké práce žen** a hodnotit publikační činnost žen stejně jako publikační činnost mužů. Ženská práce je pro vědce-muže často neviditelná podobně jako ženská práce v domácnosti. Tento diskriminující přístup má negativní dopady při udělování vědeckých grantů a stipendií, jež jsou disproporčně rezervovány pro muže, a potažmo na kariérní postup žen.

Dalším aspektem problému je známá tendence **měnit pravidla hry** (kritéria kariérního postupu, definice profesionality či definice vědeckosti), vždy když ženy začnou bojovat za rovná práva a zpochybňovat stávající genderové uspořádání. Motivací pro tuto praxi se zdá být zájem neutralizovat jejich emancipační snahy.

Jinou strategií, která podporuje nerovné postavení žen ve vědě, je nezájem o **sladování rodinného a pracovního života**. Pokud by tomuto tématu byla věnována větší pozornost a byly by hledány a ustavovány praktické mechanismy napomáhající sladování pracovní kariéry se soukromým životem, v němž podle stávajících očekávání hlavní díl starostí leží na ženách, byly by jejich šance uspět v konkurenci s muži vyšší.

Dlužno podotknout, že přes jistý vývoj v průběhu minulého století je i dnes postavení žen v české vědě nerovné. Ženy jsou stále segregovány ve vědách humanitních, sociálních a lékařských a jejich zastoupení je nejnižší ve vědních oborech, které zaměstnávají nejvíce výzkumných pracovníků a do nichž směřuje největší objem investic, tj. přírodní a technické vědy. Ve vedení vědeckých institucí, jako jsou jednotlivá výzkumná pracoviště Akademie věd ČR, grantové agentury, ale i jednotlivé vysoké školy, vesměs dominují muži. Platový rozdíl mezi badatelkami s vysokoškolským vzděláním činil v roce 1999 celých 36,2 % (zdroj: Červinková a kol. 2002).

Srovnání výdajů investovaných státem do výzkumu a zastoupení žen ve vědě a výzkumu podle vědních oblastí

Vědní oblasti	Vnitřní výdaje ze státních zdrojů (v tisících Kč)	% výdajů	% žen výzkumnic
přírodní vědy	4 536 272	36,7	27,4
technické vědy	4 022 280	32,6	15,1
lékařské vědy	1 372 642	11,1	44,2
zemědělské vědy	991 919	8,0	42,5
sociální vědy	502 013	4,1	37,1
společenské vědy	926 329	7,5	45,3
Celkem	12 351 455	100	25,7

Zdroj: Červinková, A., Hašková, H., Kolářová, M., Linková M., Moravcová-Smetáčková, I., Šaldová, K. (2002). *Analýza současné situace v rovnosti žen a mužů v oblasti věcné působnosti MŠMT*. Praha: Sociologický ústav.

Výběr výzkumných témat

Skutečnost, že věda byla a je převážně záležitostí mužů, se dále odráží i v tématech, která jsou považována za hodná bádání, v uznávaných metodologických přístupech i v interpretaci a využívání výsledků vědeckých výzkumů. Přírodní a sociální jevy se nestávají problémy, které je třeba zkoumat a vysvětlovat automaticky. Naopak, **vědecké problémy jsou vždy problémy pro někoho**, jako důležité a hodné vědeckého bádání jsou vždy formulovány z konkrétní perspektivy konkrétních sociálních skupin.

Podíváme-li se na tradiční vědy tímto prizmatem, zjistíme, že vesměs vycházely a dodnes **vycházejí z mužské zkušenosti** a že si kladou především takové otázky, jež se zdají problematické z pohledu mužů a na které chtějí znát odpovědi muži. Sem patří například otázky typu jak vyrobit výkonnější zbraně, jak lépe kontrolovat přírodní a společenské procesy ve prospěch vládnoucích mužských elit, jak přistupovat k násilníkům a k jejich obětem, aniž by byly problematizovány normální standardy maskulinního chování, či jak využívat vědecké poznání k realizaci společenských projektů podporujících mužské životní nasměrování. Co se týká žen, zdá se, že jsou otázky, na které muži chtějí znát odpovědi, až příliš často motivovány touhou ženy pacifikovat, kontrolovat, využívat či manipulovat. Otázky vycházející z typické **zkušenosti žen v současné společnosti jsou prakticky zcela ignorovány**.

Sociální vědci se vesměs vyhýbají otázkám typu: proč je násilí, ať již to nelegitimní (kriminální) či to legitimní (policejní, vojenské), téměř exkluzivně záležitostí mužů; proč většina mužů považuje domácí práce a péči o malé děti za nepříjemné a odmítá převzít svou část odpovědnosti za chod domácnosti; proč je mužská sexualita tak úzce spojena s mocí a kontrolou; jak se společnost může účinně vyrovnávat se závažnými problémy, jako je chudoba, která se z převážné většiny týká žen a dětí atd.

Charakteristické je ale již to, že tradiční vědy (na rozdíl od genderových studií) významně mlčí, když přijde na otázky týkající se vztahů mužů a žen ve společnosti a systematického konstruování maskulinit a femininit. To se zpětně promítá do vzdělávání. Přestože každý z nás intuitivně ví, že naše životy (životní šance, zkušenosti, aspirace) jsou zásadně ovlivňovány tím, zda přináležíme ke skupině označované jako ženy či ke skupině označované jako muži, v rámci vzdělávání na všech úrovních je toto téma tabu.

Jedním z důsledků tohoto stavu je, že životy a zkušenosti žen jsou systematicky přehlíženy, a naopak mužské životní zkušenosti jsou zevšeobecňovány. Vědecké interpretace reality jsou tak deformovány ve prospěch dominantního maskulinního společenského projektu. Například v tradičních sociálních vědách jsou ženské zkušenosti bagatelizovány i proto, že se tyto vědy obecně spíše zaměřují na veřejné, oficiální, viditelné a/nebo dramatické společenské jevy, jež jsou obvykle záležitostí mužů, přestože neoficiální, neformální, podpůrné, méně dramatické, soukromé a skryté sféry společenského života a organizace, které jsou často výlučnou doménou žen, mohou být stejně důležité. Neformální vztahy hrají významnou roli z hlediska rovných příležitostí mužů a žen. Je například dobře známo, že muži často využívají neformální přátelské vztahy na pracovišti k izolaci žen a k prosazování mužů do vedoucích pozic na úkor žen (podrobněji viz kapitola Gender a trh práce).

Tradiční sociální vědy také často předpokládají, že existuje „jedna společnost“ pro muže i ženy a že lze zevšeobecňovat vzhledem k celé populaci, avšak **muži a ženy mohou ve skutečnosti žít ve velmi rozdílných společenských světech** a tuto skutečnost nelze ignorovat. Životy žen a mužů v naší společnosti jsou strukturovány jinými společenskými vlivy, nároky a očekáváními, což se například projevuje v oblasti péče (o rodinu, o nemocnou, o nemocné atd.), která je téměř výlučně doménou žen.

V řadě vědeckých disciplín, sociálněvědných i přírodovědných, navíc není pohlaví považováno za důležitý faktor ovlivňující chování. A to často i přesto, že může být klíčovou proměnnou vzhledem k vysvětlení daného problému. Tak například řada tradičních výzkumů v oblasti vzdělávání (interakce vyučujících a studujících) či řízení pracovních kolektivů (manažerské metody) nevěnuje pohlaví žádnou pozornost, lékařské výzkumy dlouho pracovaly pouze s laboratorními zvířaty mužského pohlaví atd.

Jazyk vědy

Dnes se již považuje za samozřejmé, že vědci nemohou poznávat svět bezprostředně na základě svých smyslových vjemů, ale vždy pouze zprostředkovaně prostřednictvím konkrétních konceptů a metafor formulovaných pomocí jazyka. Přesto většina laiků a nemálo vědců nedoceňuje dopady této skutečnosti a neuvědomuje si, že **jazyk není hodnotově neutrální nástroj**, který popisuje svět objektivně a neproblematicky. Je tomu tak již jen proto, že slova a metafory mají svou historii a jejich použití vždy konstruuje konkrétní hodnoty, identity a vztahy. Z tohoto důvodu je třeba věnovat pozornost tomu, jaký jazyk vědci používají a jaké sociální významy skrývají jejich zdánlivě objektivní tvrzení.

Přitom již není žádným tajemstvím, že, ať už se jedná o základní dualismy, na kterých jsou postaveny vědecké interpretace světa, či o používané metafory, současná vědecká praxe má hodně daleko do ideálu objektivnosti a univerzality, kterým se zaštiťuje a kterým je legitimována. Zároveň se ale ukazuje, jak je defenzivní maskulinita implikována v používání těchto nezbytných symbolických nástrojů a v pojmání vědy jako dominance nad přírodou.

Jako problematické se jeví především zmíněné **chápání reality prostřednictvím koncepčních dualismů**. Jak například argumentuje Elisabeth Fee (1981: 11-12): „Konstrukce naší politické filozofie i pojetí lidské přirozenosti závisí, zdá se, na řadě pohlavních dichotomií, jež jsou implikovány v konstruování genderových odlišností. A tak konstruujeme racionalitu jako opak emocionalitu, objektivitu jako opak subjektivitu, kulturu jako opak přírodu, veřejnou sféru jako opak soukromé sféry. Ať už čteme Kanta, Rousseaua, Hegela nebo Darwina, vždy zjistíme, že ženy a muži jsou konstruováni jako protiklady: ženy milují krásu, muži pravdu; ženy jsou pasivní, muži aktivní; ženy jsou emocionální, muži racionální; ženy jsou altruistické, muži sobečtí – a tak dále... Muž je vnímán jako tvůrce historie, ale žena mu poskytuje spojení s přírodou... Žena je pramenem emocionálního života a všech neracionálních prvků lidské zkušenosti. Někdy je božská a někdy hříšná, ale vždy se zdá být nezbytným protikladem mužské sebedefinice coby ryzí racionality.“

Dualismy jako například kultura-příroda, rozum-emoce, abstraktní-konkrétní či veřejný-soukromý, v kterých jsou rozum, objektivita či abstrakce asociovány s maskulinitou a chápány jako nadřazené, hrají v projektu moderní vědy zásadní roli. Na těchto dualismech stojí samotná konstrukce vědecké objektivnosti a současná výlučná pozice vědy, neboť, jak ukazuje Fee, vědecká ideologie vychází ze striktního oddělování:

1. produkce vědeckého poznání od jeho využití (jinak by vědci museli převzít zodpovědnost za využití svých objevů a široká veřejnost by mohla chtít spolurozhodovat, jaký výzkum bude financován)
2. myšlení od citu (jinak by vědci museli reagovat na to, jak se lidé cítí, bereme-li v potaz možné sociální dopady jejich výzkumu, např. ty, které se týkají vojenského výzkumu či biotechnologií)
3. předmětu/objektu zkoumání od vědce (vědec aktivní, subjekt pasivní)
4. vědy od společnosti (což mimo jiné zakrývá úzké vazby mezi výzkumem a mocenskými společenskými strukturami)

Důležitým aspektem jazyka je používání **metafor**. Specifické genderové obrazy hrály klíčovou roli v procesu ustavování moderní vědy v textech „otců zakladatelů“. Známé jsou například sexistické metafory sira Francise Bacona, který formuloval zásady vědecké metody odkazující na znásilňování, mučení a podrobování si přírody jako ženy. Bacon viděl nástup vědecké kultury 17. století jako „vpravdě maskulinní zrod času“ a vyzýval k uzavření „cudného a zákonného sňatku mezi Rozumem a Přírodou“. Nicméně Baconova představa sňatku byla velmi specifická, neboť věda podle něj: „Vám přivede Přírodu se všemi jejími dětmi, aby ji spoutala k Vaším službám a udělala z ní Vašeho otoka“ způsobem, který „nebude spočívat v pouhé jemné kontrole; [věda] má moc ji dobýt a podmanit, otřást ji v samých základech“ (Farrington 1951: 197). Jinde zase čteme, že: „Muž by měl bez skrupulí vniknout a penetrovat do všech těch otvorů a zákoutí [přírody], když je veden cílem zjistit pravdu“ (Merchant 1980: 168). Podobná přirovnání a stereotypní genderové metafory jsou ale běžně k nalezení i v současných vědeckých textech.

Početí – genderově stereotypní výklad

Oplodnění je stereotypně vykládáno v kategoriích pasivity a aktivity – pasivní vajíčko je oplodněno aktivní spermií. Přitom je již vědecky dokázáno, že vajíčko pasivně nečeká na nejrychlejší spermii, nýbrž si samo aktivně vybírá, kterou z plovoucích spermií nechá proniknout přes svůj obal. Zajímavé je, proč se výklad postavený na pasivitě vajíčka a aktivitě spermie dlouhou dobu zdál vědecky nepřijatelnější a dodnes je navzdory své nesprávnosti velmi populární.

Je třeba si uvědomit, že již samotné dělení lidí na ženy a muže, na kterém tradiční věda staví, je jen jisté kulturně specifické schéma dělení lidských bytostí. Letmý pohled do antropologické literatury odhalí, že to zdaleka univerzální schéma není. Existují společnosti, které rozeznávají tři a více genderů (Mohave, Severní Amerika, 4; Omani, Střední východ, 3), a jiné, v nichž gender není tak významná kategorie z hlediska životních možností jednotlivců jako v naší kultuře. Navíc ale i ve společnostech, které rozeznávají stejně jako ta naše jen dvě genderové kategorie, se představy o femininitě a o maskulinitě (o tom, co je to muž, co dělá, jak vypadá, jak se chová, a naopak co je to žena atd.) od té naší výrazně liší a nezřídka jsou v přímém protikladu.

Margaret Mead (1935) ve svém klasickém díle *Pohlaví a temperament ve třech primitivních společnostech* popisuje tři kmeny. Jeden kmen s výraznými rozdíly mezi ženami a muži a dva kmeny, u kterých se ženy a muži velmi podobají, avšak mezi kmeny jsou vzájemně výrazné rozdíly. Muži a ženy kmene Arapešů jsou jemní, pasivní, emocionální, důvěřiví, sebevědomí a kolektivní. Sdílí péči o děti, jsou mateřští a odrazují od agresivity. Sexuálně se neliší a jejich vztahy jsou praktické, bez vášně. Naproti tomu muži a ženy kmene Mundrugumor jsou lovci lebek a kanibalové. Ženy nijak zvlášť neprojevují mateřský instinkt, nesnáší těhotenství a během něho touží po návratu k práci a válčení. Muži a ženy kmene Čambuli¹ jsou extrémně rozdílní, ale opačně než v naší kultuře. Muži vedou drby, pečují o členy rodiny, zajímají se o módu, nosí ozdoby a koketují. Ženy jsou naopak dominantní, energické, ekonomicky zajišťují rodinu, kontrolují veškerý obchod a diplomacii, iniciují sexuální vztahy, nekráší se. Příslušníci všech tří kmenů věří, že jejich společenské uspořádání je dáno biologickými rozdíly mezi ženami a muži.

Přemýšlení v duálních kategoriích, jako je například muž–žena, neumožňuje klást řadu zásadních otázek. Z této duality vznikla řada konvenčních vědeckých konceptů formulovaných na základě předpokladu, že životy a aktivity mužů představují univerzální lidskou zkušenost. Jejich existence inhibuje vědecké zkoumání některých témat. Je například významné, jak velký důraz kladou sociologie a ekonomie na racionalitu lidského chování a společenské organizace, a naopak jak ve svých modelech zcela přehlíží roli emocí v sociálních interakcích a strukturách.

Jiným příkladem může být konvenční ekonomická definice práce jako čehosi, co je v protikladu s volným časem, v čem člověk není emocionálně zaangażován, co vyžaduje osvojení si jistých dovedností většinou formou školení a co se dělá za úplatu. Tato definice činí ženskou práci v domácnosti prakticky neviditelnou a zároveň snižuje její hodnotu, protože je neplacená. Navíc se ani nedá aplikovat na řadu činností, které v naší společnosti většinou vykonávají ženy. Jak se například dívat na výchovu malých dětí v rodině? Nepochybně jde o činnost, která má některé charakteristiky „práce“, ale zároveň jde o vztah, o emoce, o péči.

Použití výsledků vědeckého výzkumu

Jak již bylo řečeno, věda je vždy vědou pro někoho a tradiční věda byla vědou pro muže. Tomu také odpovídalo využívání vědeckých poznatků a zaměření celé řady výzkumných projektů, které byly historicky až příliš často využívány ve službách sexistických, rasistických, homofobních a obecně diskriminujících sociálních projektů. Příkladem mohou být aktivity mnoha prominentních vědců, kteří se v různých dobách angažovali v oblasti výzkumu pohlavních rozdílů a kteří neváhali formulovat na základě svých výzkumů konkrétní doporučení pro společenskou praxi.

Tak již v 19. století v době první vlny boje za přístup žen ke vzdělání a k voličským urnám někteří na základě tzv. vědeckých výzkumů dokazovali, že se „slabý“ ženský organismus není schopen vyrovnat s nároky vysokého školního vzdělávání nebo že jsou ženy přirozeně méně inteligentní než muži. Prominentní francouzský sociolog **Gustave Le Bon** například napsal: „Všichni psychologové, kteří zkoumali inteligenci žen ... dnes uznávají, že ženy reprezentují nejpodřadnější formu lidské evoluce a že jsou blíže dětem a divochům než dospělému civilizovanému muži. Excelují v nevypočitatelnosti, v nestálosti, v nedostatku myšlení a logiky a v neschopnosti usuzovat. Nepochybně existují nějaké vynikající ženy, které významně převyšují průměrného muže, ale to jsou výjimky stejně vzácné jako zrození jakékoliv monstróznosti, například gorily se dvěma hlavami...“ (citováno v Kimmel 2000: 24).

¹ *Názvy jednotlivých kmenů cit. dle Soukup, V. (2000). Přehled antropologických teorií kultury. Praha: Portál.*

Názory o podřadnosti žen ale sdíleli i velikáni jako **Charles Darwin**, který se nechal slyšet, že: „Hlavní rozdíl v intelektuálních schopnostech dvou pohlaví se projevuje v tom, že muž je schopnější v jakékoliv činnosti, pro kterou se rozhodne, než žena – ať už vyžaduje hluboké přemýšlení, úsudek či představivost či pouze využívání smyslu a rukou“ (citováno v Degler 1991: 107).

Také **Sigmund Freud** (1983/1933: 90,92) měl v této otázce jasno: „Přičítáme tedy femininitě větší míru narcismu, který má u žen také vliv na jejich volbu objektu – potřeba být milována u žen převažuje nad potřebou milovat. Důsledky závisi penisu jsou i jednou z příčin tělesné marnivosti žen: mají sklon více si cenit své přitažlivosti, která je jim jakousi opožděnou kompenzací za původní pohlavní méněcennost. Stud – který je považován za ženskou vlastnost par excellence, ve skutečnosti je však mnohem více plodem konvence, než by se zdálo – má, jak se domníváme, za cíl skrýt nedostatečnost vlastních genitálií. (...) Fakt, že ženy mají jen málo smyslu pro spravedlnost, bezesporu souvisí s tím, že jejich mentálnímu životu dominuje závist.“

Není nutné zdůrazňovat, že důsledky této angažovanosti významných vědců ve společenských diskusích nebyly pro ženy nijak příznivé. Bohužel i řada současných vědců využívá své bádání a společenské postavení k šíření podobně problematických názorů. Jedni z nejaktivnějších byli v posledních desetiletích proponenti tzv. **sociobiologie**, kteří se snaží vysvětlit lidské chování na základě evoluce. Co se týká vztahu mužů a žen, sociobiologové používají evoluční argumenty pro ospravedlňování současného nerovného postavení žen, které je prý výsledkem „přirozeného“ vývoje, a někteří neváhají vysvětlovat evoluci i takové fenomény, jako je údajná mužská promiskuita či znásilnění.

Přestože jsou dnes sociobiologické argumenty vesměs zdiskreditované, v sedmdesátých a v osmdesátých letech se jim dostávalo poměrně velké pozornosti ze strany médií a získaly pro mnoho lidí i vědců punc pravdy. Podobný vliv má ale i posedlost mnoha vědců otázkou pohlavních rozdílů mezi ženami a muži; posedlost, která až příliš často vede opět ke snaze vysvětlit existující genderové nerovnosti biologií.

Jak výše uvedené citace naznačují, tradici výzkumu pohlavních rozdílů lze vysledovat zpět k samým počátkům moderní vědy, kdy „vědecké“ argumenty pouze nahradily argumenty teologické, které také přisuzovaly ženám podřadné postavení, ale s odkazem na boží zákony. Tyto výzkumy a jejich výsledky jsou nadmíru kontroverzní a metodologicky problematické a dodnes neexistuje konsenzus ani v jedné oblasti bádání (geny, mozek, hormony) hledající rozdíly mezi pohlavími. Je však evidentní, že průnik vlastností mezi pohlavími existuje a že tyto rozdíly budou zcela nevýznamné ve světle rozdílů, které existují v rámci jednotlivých pohlaví.

Současný výzkum navíc naznačuje, že jakékoliv nově zjištěné rozdíly budou tak špatně korespondovat s požadavky na „mužská“ a „ženská“ povolání, že nám to opět nepomůže pochopit, proč muži a ženy mají tak rozdílné a nerovné postavení ve společnosti. Pokud bychom přistoupili na to, že ženy mají v průměru lepší schopnost vcítit se do pocitu druhých, pak bychom čekali, že budou pracovat jako psychologičky, ne jako sekretářky. A ačkoliv muži mohou být v průměru lepší v matematice, není tím vysvětleno, proč tolik žen výborných v matematice dnes nemá adekvátní zaměstnání. Z toho plyne, že bez ohledu na to, kolik rozdílů mezi muži a ženami bude vědecky prokázáno, nezdůvodní se tím existující a přetrvávající sociální nerovnosti.

Echo (socio)biologických argumentů však dodnes rezonuje v řadě novinových článků halasně oznamujících, že „Ženy prý mají výčitky v genech“ (Bakalář 2000) či že „Vědci odhalili biologické kořeny odvěkého mužského soupeření“ (Lidové noviny, červen 2003). To ale není nic překvapivého. Názory, které korespondují se stereotypním vnímáním světa, jsou obvykle srozumitelnější a přijatelnější než ty, které komplikují a problematizují zavedené způsoby myšlení a jednání. Sklony k stereotypnímu vidění světa nejsou cizí ani vědcům, kteří často raději vysvětlují status quo (a tak pomáhají ospravedlňovat existující rozdělení moci), než aby zkoumali možné cesty k uskutečnění potřebných společenských transformací a podporovali vývoj ke spravedlivější, humánnější společnosti. V oblasti rovných příležitostí mužů a žen to mimo jiné znamená kriticky se zamýšlet nad současným genderovým režimem a nad možnými cestami k vyrovnávání příležitostí mužů a žen.

Literatura

- Applebyová, J., Huntová, L., Jacobová M. (1994). *Jak říkat pravdu o dějinách*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bakalář, E. (2000, 12. srpen). *Ženy prý mají výčitky v genech*. *Lidové noviny*, str. 17.
- Červinková, A., Hašková, H., Kolářová, M., Linková, M., Moravcová-Smetáčková, I., Šaldová, K. (2002). *Analýza současné situace v rovnosti žen a mužů v oblasti věcné působnosti MŠMT*. Praha: Sociologický ústav.
- Degler, C. (1991). *In Search of Human Nature: The Decline and Revival of Darwinism in American Social Thought*. New York: Oxford University Press.
- Farrinton, B. (1951). *Temporis Partus Masculus: An Untranslated Writing of Francis Bacon*. Centaurus.
- Fee, E. (1981). *Women's Nature and Scientific Objectivity*. In Lowe, M., Hubbard, R. (eds.), *Woman's Nature: Rationalization of Inequality*. New York: Pergamon Press.
- Freud, S. (1983/1935). *Femininity*. In Zak, M. W., Motts, P. A. (eds.), *Women and the Politics of Culture*. New York: Longman.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kimel, M. S. (2000). *The Gendered Society*. New York: Oxford University Press.
- Mead, M. (1935). *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York: William Morrow.
- Merchant, C. (1980). *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*. New York: Harper & Row.
- Soukup, V. (2000). *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál.